

Potenciál dendromasy SR a jeho aktuálne využitie v tepelnom hospodárstve

Patricia Chudíková¹, Marcela Taušová, Katarína Erdélyiová a Peter Tauš

Potential of dendromass in Slovak Republic and its actual exploitation in thermic economy

Biomass can and has successfully replaced by natural gas and steam coal for heating. At current prices the heat from burning wood waste, even cheaper than fossil fuels, as derived primarily from local, sustainable sources. This article is aimed at dendromass, its use and potential, representing the current issue, which deals with the many professionals working in the energy sector. In the next contribution focuses on the current status of the use of the available potential of biomass in particular for central heat supply.

Key words: biomass, dendromass, energy, renewables, RES

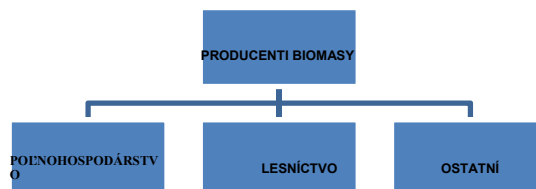
Úvod

Hlavným zdrojom dendromasy na Slovensku je lesné hospodárstvo, kde je možné využiť časť vyťaženeho dreva, nevhodného pre použitie v drevospracujúcom priemysle, ďalej je to samotný drevospracujúci priemysel, ktorý vo výrobnom procese produkuje odpady dreva vhodné na energetické využitie, v neposlednom rade je významným perspektívnym zdrojom drevná hmota, ktorú možno produkovať na máloproduktívnych poľnohospodárskych pôdach, resp. iných nelesných pozemkoch napr. formou intenzívnych porastov. Časť týchto pozemkov je už v rôznej miere zalesnená v dôsledku sukcesie drevín. [1]

Ďalšími zdrojmi paliva dendromasy sú zeleň v intravilánoch mesta, obcí, brehové porasty, vetrolamy, stromoradia ciest, drewný komunálny odpad, porasty rastúce pod elektrovodmi, drewné splaveniny riek a pod.

Potenciál dendromasy v Slovenskej republike

Na energetické účely je možné v lesnom hospodárstve okrem časti vyťaženeho dreva, ktorá nie je z hľadiska kvality vhodná pre použitie v drevospracujúcom priemysle, využiť aj tzv. zvyšky po ťažbe (vrcholové časti stromov, konáre a vetvy), tenčinnu stromov, kalamitné drevo (vyvrátené pne, koreňové časti stromov), prerezávky a pod. [2,4]

Obr. 1. Producenti biomasy na SR [3].
Fig. 1. Producers of biomass in Slovakia [3].

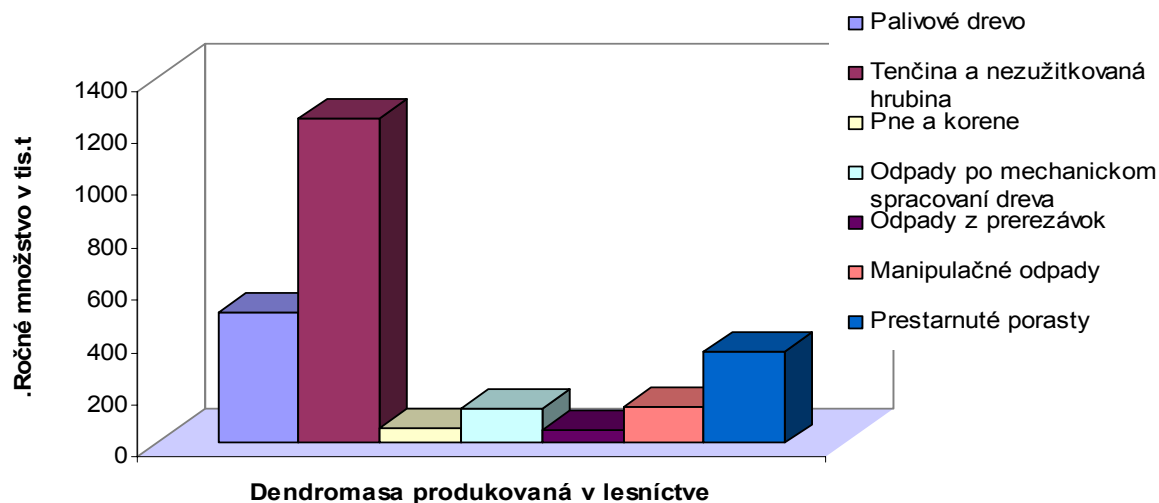
Vyjadrené rebríčkovo, je najvýznamnejším zdrojom energeticky využiteľného dreva lesnícky priemysel, nasleduje drevospracujúci priemysel a nezanedbateľným zdrojom energetickej dendromasy sú aj odpady z úpravy mestskej a verejnej zelene. Vyčíslenie týchto zdrojov je uvedené v nasledujúcej tabuľke:

¹ Ing. Patricia Chudíková, Ing. Marcela Taušová, Ing. Katarína Erdélyiová a doc. Ing. Peter Tauš, PhD., Ústav podnikania a manažmentu, Fakulta baníctva, ekológie, riadenia a geotechnológií, Technická univerzita v Košiciach, Letná 9, Košice, tel.: +421 55 6022436, patricia.lopatkova@tuke.sk, marcela.tausova@tuke.sk, katarina.erdelyiova@tuke.sk, peter.taus@tuke.sk
(Recenzovaná a revidovaná verzia dodaná 20.12.2010)

Tab. 1. Biomasa z rôznych zdrojov [3].
Tab. 1. Biomass from different sources [3].

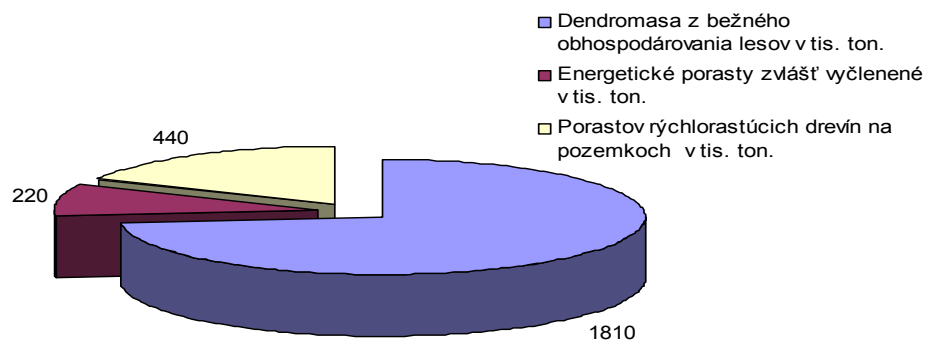
	tis.t	PJ
Lesníctvo	2470	23,2
Drevospracujúci priemysel	1410	12,3
Komunálna zeleň, vetrolamy, brehové porasty, produkt	300	2,8
Dendromasa ovocných stromov a viniča, biele plochy	208	2

Na obrázku 2. je znázornené ročné množstvo produkcie jednotlivých druhov dendromasy v lesníctve. Ako je možné vidieť z vyššie uvedenej tabuľky (Tabuľka 1.), lesníctvom produkovaný využitelný energetický potenciál palivovej dendromasy je 23,2 PJ.

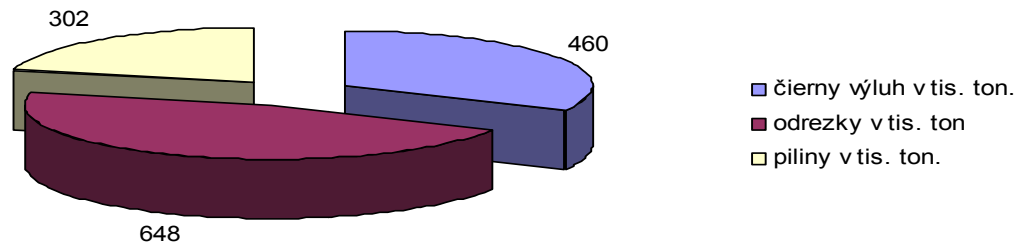
Obr. 2. Produkcia jednotlivých druhov dendromasy v lesníctve.
Fig. 2. Different types of biomass production in forestry.

Detailné rozdelenie produkcie odpadovej dendromasy z lesníckeho a drevospracujúceho priemyslu znázorňujú nasledovné grafy.

Obr. 3. Produkcia dendromasy v lesnom hospodárstve (tis. t).
Fig. 3. Biomass production in forestry (thousand tons).

Obrázok 4 znázorňuje jednotlivé podiely dreveného odpadu v drevospracujúcom priemysle.

Obr. 4. Rozdelenie produkcie odpadovej dendromasy.
Fig. 4. The division of production waste biomass.

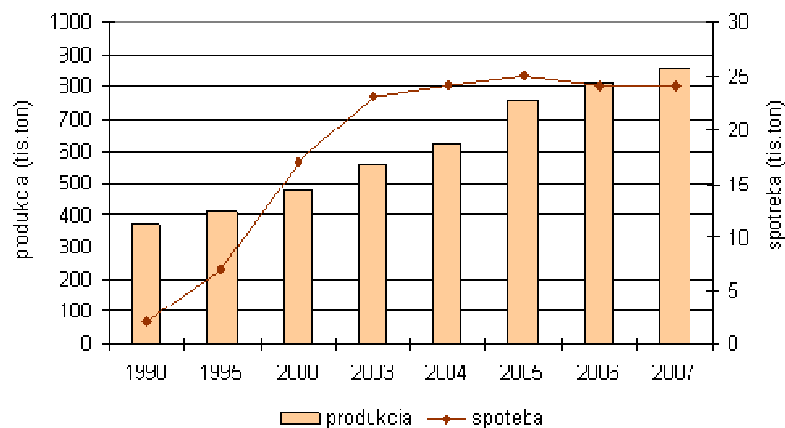
Najväčšími producentmi odpadu sú veľké drevospracujúce podniky, ktoré sú zároveň veľkými spotrebiteľmi energie (elektriny a tepla). Práve tu sú vhodné predpoklady na to, aby boli pre tieto podniky vybudované energetické systémy na báze využívania dreveného odpadu. V rámci Slovenska sú najväčšie koncentrácie energeticky využiteľnej biomasy z mechanického spracovania dreva sú v okresoch Čadca, Brezno, Lučenec a Svidník.

V menších prevádzkach sa odpady nespracovávajú a sú potenciálne k dispozícii predovšetkým na energetické účely.

Avšak je potrebné si uvedomiť, že výroba energie z biomasy má perspektívu tam, kde dokáže ekonomicky konkurovať základným druhom palív. [6]

Využitelný potenciál lesnej biomasy (dendromasy) v SR predstavuje ročne hodnotu 2,46 mil. ton s energetickým ekvivalentom 26,8 PJ. Po roku 2010 sa bilancia disponibilnej lesnej dendromasy môže reálne zvýšiť o potenciál z produkcie energetických porastov založených na základe vykonanej rajonizácie území vhodných pre pestovanie energetických lesov na výmere 45 400 ha s produkciou cca 440 tis. ton ročne. Bude sa jednať prevažne o rýchlorastúce dreviny ako topol, vrbá a agát. Počíta sa s krátkym produkčným cyklom 3 – 20 rokov.

Potenciál lesnej dendromasy využiteľnej na energetické účely bol stanovený na základe rešpektovania technologických a ekologických obmedzení, ako aj potrieb lesného hospodárstva, kde jej spotreba predovšetkým zvýšením podielu drevnej štiepky na vykurovanie vlastných objektov v poslednom období mierne vzrástla, ako znázorňuje nasledovný graf (obrázok 5.):

Obr. 5. Produkcia a spotreba dendromasy v lesnom hospodárstve [5].
Fig. 5. Production and consumption of biomass in forestry [5].

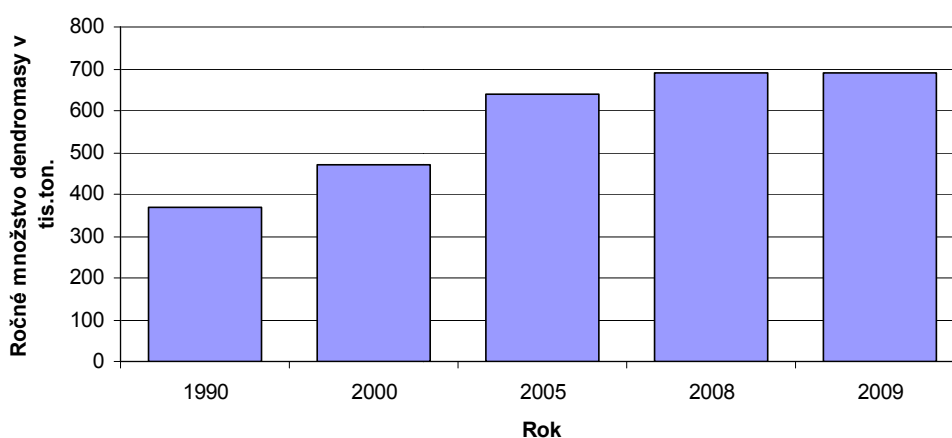
Nepočíta sa s energetickým využitím kvalitnejších sortimentov dreva v prípade cenových výkyvov z dôvodu zabezpečenia plynulých dodávok dreva pre potreby domáceho drevospracujúceho priemyslu. Počíta sa s postupným znižovaním exportu surového dreva a jeho komplexným spracovaním v tuzemsku. Nepredpokladá sa výrazný rast produkcie palivového dreva. Podiel lesnej štiepky a palivového dreva na energetickom využití v lesnom hospodárstve SR je uvedený nižšie:

Tab. 2. Dendromasa na energetické využitie produkovaná v LH.
Tab. 2. Dendromass to use energy produced in LH.

Rok	Lesné štiepky		Palivové drevo		Spolu	
	tis.t	TJ	tis.t	TJ	tis.t	TJ
1990	2	19	368	3496	370	3515
2000	5	48	471	4475	476	4523
2005	120	140	640	6080	760	6220
2008	190	1805	690	6555	880	8360
2009	210	1995	690	6555	900	8550

Zdroj: NLC-LVÚ Zvolen, 2010.

V posledných rokoch na Slovensku pokračuje pomalý nárast produkcie lesného palivového dreva, avšak výrazný nárast produkcie štiepok. Obrázok 5. graficky znázorňuje ročný nárast množstva produkcie palivového dreva vyprodukovaného v lesnom hospodárstve.

Obr. 6. Rast ročného množstva produkcie palivového dreva, dreva použitého na energiu z odpadu, poťažobných zvyškov a suchárov v lesnom hospodárstve (tis. ton).

Fig. 6. Growth of the annual amount of production of fuel wood, wood used for energy from waste, residues and poťažobných rusk in forestry (thousand tons).

Aktuálne využitie

Vzhľadom k vyššie uvedenému je možné konštatovať, že rast využívania potenciálu dendromasy je možné zabezpečiť okrem iného štiepkovaním korunových častí stromov, čím sa dosiahne zužitkovanie doteraz nevyužívanej tenčiny a hrubiny korún stromov. Takto možno vyprodukovať v súčasnosti ročne až 1,86 mil. t dendromasy v rezorte pôdohospodárstva. Nepredpokladá sa výrazný rast produkcie palivového dreva aj vzhľadom k čoraz väčšiemu záujmu producentov tepla o drevnú štiepku pri neustálom zvyšovaní výkonov moderných kotolní [8].

Kotlové systémy do 1,5 MW

V prípade súčasných technológií sa jedná o komplexné technológie na výrobu tepla z biomasy s celkovým inštalovaným výkonom do 1,5 MW. Ako palivo sa v prevažnej väčšine prípadov používajú pelety, nasleduje drevná štiepka.

Kotly sú v prípade dostatku základného paliva ekonomicky výhodné a majú minimalizovaný vplyv na životné prostredie. Konštrukčný vývoj zdrojov tepla a princíp procesu spaľovania palív na báze dreva výrazne ovplyvnilo aj sprísnenie požiadaviek na emisie.

Obr. 7. Kotol na pelety (10-60 kW).
Fig. 7. Pellet boiler (10-60 kW).

Zlepšili sa najmä stavba a tvar spaľovacej komory, dodávka vzduchu a automatická regulácia spaľovania. Výsledkom je vysoká účinnosť (75 až 90 %), ale aj nízke emisie. Deklarovaným plusom kotlov na peletky je automatická prevádzka a jednoduchá obsluha, tieto kotly v súčasnosti na prvý pohľad pripomínajú moderné plynové kotly – pozri obrázok Najčastejšie využitie týchto kotlov je v kotolniach školských zariadení, obecných úradov, bytových celkov a priemyselných zón.

Nevýhodou kotlov „menších“ výkonov je nedostatok technológií pre automatické spaľovanie drevnej štiepky, na druhej strane výhodu plnoautomatického vykurovania drevnými peletami negatívne vyvažuje ich vysoká cena, ktorá je porovnateľná s cenou zemného plynu.

V nasledujúcej tabuľke uvádzame zoznam kotolní s inštalovaným výkonom do 1,5 MW, ku ktorému sme sa dopracovali z dostupných informácií spoločností zameraných na dodávku kotlov.[5], [9]

Tab. 3. Kotolne do 1,5 MW.

Tab. 3. Boiler to 1.5 MW.

Por. č.	Lokalita kotolne	Typ kotla/výkon
1.	Mútne	Justsen/560 kW
2.	Slanická Osada	1000 kW
3.	Nová Bošáca	425 kW
4.	Rožňava	725 kW
5.	Žilina – Drevoindustria	726 kW
6.	Dubnica na Váhom	HERZ Pelletstar 30/30kW
7.	Areál Moneda a.s., Turčianske Teplice	HERZ Firematic SR 500/ 500 kW
8.	Bytový dom, Košecké Podhradie	HERZ Pelletstar 60/60 KW
9.	Bytový dom Lubochňa - Biomasa Žilina, Lubochňa	HERZ Firematic150 Biocontrol/ 150 kW
10.	Chata Borinka, Borinka	HERZ Pelletstar 60/60 KW
11.	Chata Havka, Pieniny	HERZ Pelletstar 20/20 kW
12.	Chata Žiar Rajecká Lesná	HERZ Firematic 150 Biocontrol/ 150 kW
13.	EKOS, Stará Ľubovňa	HERZ Firematic 150 Biocontrol/150 kW
14.	Energotrade, Bardejov	HERZ Pelletstar 30/30kW
15.	Hotel DAM, Košická Belá	2 x HERZ Pelletstar 20, 1 x HERZ Firematic SR 300/2 x 20 kW, 1 x 300
16.	Firemné sídlo Adotel, Žilina	HERZ Firematic SR 500/500kW
17.	Hotel Steve Liptovský Mikuláš	HERZ Firematic 90 Biocontrol/90 kW
18.	IZZARD, s.r.o., Liptovský Mikuláš	2 x HERZ Firematic SR 500/ 2 x 500 kW
19.	Kláštór pod Znievom - Biomasa Žilina	HERZ Firematic 50 Biocontrol - výkon 50 kW
20.	Kotolňa Fines Žilina	2x HERZ Firematic 150 Biocontrol/ 2 x 150kW
21.	Kotolňa pre sídlisko Rozkvet - Dobšiná	HERZ Firematic SR 500 Biocontrol - výkon 500 kW
22.	Kovod stroj, Banská Bystrica	HERZ Firematic SR 400/ 400Kw
23.	Kultúrny dom Hruštín - Biomasa Žilina	HERZ Firematic 90 Biocontrol; výkon 90 kW
24.	Kultúrny dom Lúky - Biomasa Žilina	HERZ Firematic 90 Biocontrol - výkon 90 kW
25.	Kultúrny dom Lysá pod Makytou - Biomasa Žilina	HERZ Firematic SR 250 Biocontrol/ 250 kW
26.	Kultúrny dom Motešice - Biomasa Žilina	HERZ Firematic 90 Biocontrol o výkone 90 kW
27.	KURZ Slovakia, s.r.o., kotol 750kW	HERZ Biofire 750, menovitý výkon 750 kW
28.	Kysucký Lieskovec - Biomasa Žilina	HERZ Pelletstar 20 Biocontrol /20 kW
29.	MŠ Dimitrovova, Handlová	HERZ Firematic 50 Biocontrol/50kW
30.	MŠ Hruštín, Hruštín	HERZ Firematic 150/150kW
31.	Obecný úrad Haligovce	HERZ Firematic 90 Biocontrol/90 kW
32.	Obecný úrad Šarišské Jastrabie	HERZ Firematic 90 Biocontrol
33.	Objekt firmy Balko s.r.o.	HERZ Firematic SR 250
34.	Objekt „360-ky“ Handlová	HERZ Firematic SR 300 kW
35.	OLUP Predná Hora - Biomasa Žilina	HERZ Firematic SR 300 Biocontr. 2x300 kW
36.	Penzión Javorina, Čičmany	HERZ Firematic 50 Biocontrol
	palivom je drevná štiepka	
	palivom sú drevné pelety	
	ako palivo uvádza prevádzkovateľ biomasu všeobecne	

Kotlové systémy nad 1,5 MW

Jedná sa o komplexné technológie na výrobu tepla z biomasy s celkovým inštalovaným výkonom väčším ako 1,5 MW.

V týchto kotlových systémoch sú už použité technológie umožňujúce kontinuálne spaľovanie jedného z najlacnejších biopalív – drevnej štiepky. Ako ďalšie palivo sa používa aj ekologicky nezávadný drevný odpad alebo pelety.

Výhodou „veľkých“ kotlových systémov je vyššie spomínané využívanie drevnej štiepky, ktorej využitie zaznamenáva na Slovensku v posledných dvoch rokoch obrovský boom aj vzhľadom k legislatívnej podpore štátu a rôznym dotačným programom podporujúcim inštaláciu týchto technológií, v mnohých

prípadoch ako „výmenu palivovej základne“, pričom sa prechádza z palív fosílnych na palivá biomasové. Okrem toho ponúkajú široký operačný rozsah výkonu od 200kW do 20MW, rozsah prevádzkového tlaku od 0,5 bar do 28 bar, umožňujú výrobu pary, horúcej a teplej vody pri kompletnej automatizácii spaľovania a kontroly spaľovacieho procesu. Tieto kotly sú využiteľné na vykurovanie bytových komplexov, nemocníc, hotelov, športových komplexov a nemocníc a dodávku pary, teplej a horúcej vody pre rôzne priemyselné a komunálne využitie.

Obr. 7. Kotel na drevnú štiepku s výkonom 12 MW.
Fig. 7. Wood chip boiler at a power of 12 MW.

Nasledujúca tabuľka uvádza prehľad inštalácií kotlov s inštalovaným výkonom nad 1,5 MW na Slovensku. [9], [5].

Tab. 4. Kotlové systémy nad 1,5 MW.
Tab. 4. Boiler systems of 1.5 MW.

Por. č.	Lokalita kotolne	Typ kotla/výkon
1.	Kotel pre SES Tlmače, a.s.	Justsen/8 MW
2.	Dolný Kubín – TEHOS, s.r.o.- Kotolňa Bysterec	Justsen/ 5 MW
3.		Justsen/ 7 MW
4.	Trnava – SWEDWOOD SLOVAKIA, s r.o. - Kotolňa Zosadzovňa dýh	Justsen/2 MW
5.	Šaľa – MENERT, s r.o. - Kotolňa Pázmaňa	Justsen/ 1,5 MW
6.	Kysucké Nové Mesto – Kysuca, s r.o.- Kotolňa Trstie	Justsen/ 7 MW
7.	Nová Dubnica – TERMONOVA, a.s.	Justsen/ 7 MW
8.	Nové Zámky	6 MW
9.	Bánovce nad Debravou	Kohlbach K8/4 MW
10.	Kvartet Partizánske	Kohlbach K8/3 MW
11.	Kronospan Prešov	Kohlbach K8/4MW
12.	Vranov nad Topľov	Kohlbach K8/1,5MW
13.	Nížná	1x8MW, 1x4 MW
14.	Nová dubnica	10 MW, 2x7 MW, 2 MW
15.	Kotolňa v meste Nová Dubnica	Justsen /16 MW
16.	Kysucké Nové Město	- / 7 MW
17.	Dolný Kubín (Bysterec)	- / 7 MW
18.	Dolný Kubín (Brezovec)	2MW
19.	TDF Turzovka	4 MW
20.	Swedwood (Trnava)	2 MW
21.	SES Tlmače	8 MW
22.	CPU Kysucký Lieskovec	13 MW
23.	NEDU Lubochňa Fatra,	2,5 MW
24.	OLUP Predná Hora	HERZ Firematic SR 300 Biocontrol - výkon 2x300 kW
25.	Slavičín	Kohlbach K8/1,6 MW
26.	Nová Cerekev	Kohlbach K8/2 MW
27.	Zach	Mawera/1,75 MW
28.	Handlovská energetika Baňa Čigel'	2 x KIV MODUL R/H 4000/2 x 3 MW
	palivom je drevná štiepka	
	palivom sú drevné pelety	
	ako palivo uvádza prevádzkovateľ biomasu všeobecne	

Je však potrebné zdôrazniť, že sa nejedná o kompletný zoznam kotolne, či už s inštalovaným výkonom do, alebo nad 1,5 MW, nakoľko na Slovensku ešte stále prevláda medzi investormi rezervovanosť pri zverejňovaní svojich aktivít, čo určite nenapomáha vytváraniu dobrého a reálneho obrazu o Slovensku a jeho prístupu k využívaniu biomasy na výrobu tepla.

Záver

Využitie biomasy a zhodnotenie jeho ekonomických a environmentálnych prínosov je náročná úloha interdisciplinárneho charakteru. Vzhľadom na to, že do dnešných dní silne prevláda využitie fosílnych palív, je porovnanie ekonomiky produkcie energie možné a potrebné zrealizovať v porovnaní s ekonomikou premien fosílnych palív na jednotlivé formy energie prostredníctvom rutinne využívaných a dobre prepracovaných technológií. Na druhej strane enormne rýchly rozvoj a modernizácia technológií na spaľovanie dendromasy s využívaním najmodernejších riadiacich a monitorovacích systémov čoraz viac napomáha snahe odborníkov fundovane zhodnotiť celý proces spaľovania dendromasy od prípravu projektu, cez návrh investovania až po ekonomické a environmentálne predbežné zhodnotenie, len veľmi málo sa líšiacie od prevádzkových parametrov získaných za prvé roky fungovania systémov.

Využívanie OZE má veľký význam nielen v oblasti ochrany životného prostredia, ale aj v oblasti ekonomickej a strategickú, hlavne možnosťou zníženia importnej závislosti SR od energetických nosičov, ktoré predstavujú v súčasnosti takmer 90 % celkovej potreby [7].

Biomasa je u nás v súčasnosti považovaná za jeden z kľúčových zdrojov obnoviteľných energií, a preto je jej právom venovaná čoraz väčšia pozornosť aj v oblasti výskumu a vývoja.

Celkový súčasný ročný využiteľný potenciál dendromasy na Slovensku je 4,597 mil. t s energetickou hodnotou 52,4 PJ. Z toho je lesná biomasa v objeme 2,462 mil. ton s energetickým potenciálom 26,8 PJ.

Je však potrebné neustále zdôrazňovať dôležitý faktor už aj v súčasnosti ovplyvňujúci prevádzku kotolní na dendromasu, ktorým je **nevyhnutnosť dôkladnej analýzy projektového zámeru s dôrazom na dostupný potenciál energetického nosiča, ktorým by mal byť len drewný odpad alebo palivové drevo!**

Obchádzanie tohto faktora už reálne spôsobuje problémy investorom na Slovensku v podobe nedostatku paliva – dendromasy, čo výrazne negatívne ovplyvňuje okrem iného aj ekonomické procesy projektu. Nedostatok drewnej štiepky spôsobuje logicky navyšovanie jej ceny a častokrát aj jej výrobu z dreva určeného primárne na iné ako palivové účely. Naše lesy, na ktoré sme ešte právom hrdí, však nevyvážený nápor zvýšeného dopytu nevydržia bez adekvátnej kontroly a regulácie. Preto musíme mať na pamäti, že aj obnoviteľný zdroj energie má svoje hranice pri nerešpektovaní nevyhnutných cyklov jeho obnovy. V prípade dendromasy sa preto zameriavame v prvom rade na využitie potenciálu odpadovej dendromasy a rýchlorastúce dreviny pestujeme len na nevyužívaných plochách, prípadne plochách nevhodným na pestovanie potravinových produktov.

Literatúra - References

- [1] Dostál Z., Župa J., Herec, I: *Rýchly návrat k prírode – šanca ľudstva na prežitie*. Odborný seminár ALER 2006, Elektrotechnická fakulta Žilinskej univerzity v Žiline, Detašované pracovisko Liptovský Mikuláš, 11. október 2006, s. 48–58 ISBN 80-8070-625-5.
- [2] http://biom.cz/upload/93a6e8e6b11e93816bea14d0c95745a2/a_kcni_plan_pro_biomasu.pdf
- [3] http://enviroportal.sk/indikatory/detail.php?kategoria=122&id_indikator=2425
- [4] http://www.forestportal.sk/ForestPortal/les_financie/biomasa/lesna_biomasa/lesna_biomasa.html
- [5] <http://www.herz-sk.sk/5.8.weblive>
- [6] http://www.kvt.sjf.stuba.sk/WEB/ims%20-%20prednasky/08_IMS_Biomasa.pdf
- [7] <http://www.nlcsk.org/files/1330.pdf>
- [8] <http://www.polnohospodarskabiomasa.sk/index.php?c=3.2>
- [9] Kriššák, P.: Možnosti lokálneho vykurovania a výroby elektrickej energie z biomasy, 2007: *seminár*.
- [10] Munnich, K., Kuzevičová, Ž., Pavolová, H.: Využívanie drewného odpadu v podmienkach Slovenskej republiky (Utilization of wood waste in condition of Slovak Republic), In: Acta Montanistica Slovaca. Roč. 11, č. 2 (2006), s. 137-143. - ISSN 1335-1788 Spôsob prístupu: <http://actamont.tuke.sk/pdf/2006/n2/7munich.pdf> ..
- [11] Rybár, R., Kudelas, D.: Energetické zdroje - klasifikácia a výklad pojmov v súvislostiach (Energy sources - division and explication in contexts), In: Acta Montanistica Slovaca. Roč. 12, mimoriadne číslo 2 (2007), s. 269-273. - ISSN 1335-1788 Spôsob prístupu: <http://actamont.tuke.sk/pdf/2007/s2/6rybar.pdf>...
- [12] Šooš, Ľ., Borseková, I., Rafaj, P., Gregor, R.: Drewný odpad...čo s ním., *Energetické centrum Bratislava, OPET Slovensko, 2000*.